

Umedjanova Malika Lukmanovna

Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

umedjanovamalika1405@gmail.com

OLIIY TA'LIM MUASSASALARIDA TALABA-QIZLARNING LIDERLIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalarida talaba-qizlarning liderlik kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari tahlil qilinadi. Zamonaviy oliy ta'lim tizimida talaba-qizlarning ijtimoiy faolligi, mustaqil qaror qabul qilishi, tashabbuskorligi, kommunikativ qobiliyati, jamoani boshqarish va ijtimoiy mas'uliyatni namoyon etish ko'nikmalarini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri sifatida qaraladi. Maqolada liderlik kompetensiyasining motivatsion-qadriyatli, kognitiv, kommunikativ, tashkiliy-boshqaruv, ijtimoiy-emotsional va refleksiv komponentlari ajratib ko'rsatilgan hamda ularni rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim, talaba-qizlar, liderlik, liderlik kompetensiyasi, pedagogik tizim, kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, kommunikativ kompetensiya, tashabbuskorlik, ijtimoiy faollik, boshqaruv ko'nikmalari, refleksiya.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ЛИДЕРСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОК В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Аннотация. В статье анализируются теоретико-методологические основы развития лидерских компетенций студенток высших учебных заведений. В современной системе высшего образования одной из важнейших педагогических задач рассматривается развитие у студенток навыков социальной активности, самостоятельного принятия решений, инициативности, коммуникативных способностей, умения управлять коллективом и проявлять социальную ответственность. В статье выделены мотивационно-ценностный, познавательный, коммуникативный, организационно-управленческий, социально-эмоциональный и рефлексивный компоненты лидерской компетенции и освещены педагогические возможности их развития.

Ключевые слова: высшее образование, студентки, лидерство, лидерская компетентность, педагогическая система, компетентностный подход, личностно-ориентированное обучение, коммуникативная компетентность, инициатива, социальная активность, управленческие навыки, рефлексия.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF DEVELOPING LEADERSHIP COMPETENCIES OF STUDENT GIRLS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Annotation. This article analyzes the theoretical and methodological foundations of developing leadership competencies of female students in higher education institutions. In the modern higher education system, the development of social activity, independent decision-making, initiative, communicative skills, team management, and social responsibility of female students is considered one of the important pedagogical tasks. The article identifies the motivational-value, cognitive, communicative, organizational-managerial, socio-emotional and reflexive components of leadership competence and highlights the pedagogical possibilities of their development.

Keywords: higher education, student-Girls, Leadership, leadership competence, pedagogical system, competency approach, personality-oriented education, communicative competence, initiative, social activism, management skills, reflection.

Bugungi globallashuv va ijtimoiy-iqtisodiy transformatsiya sharoitida jamiyatning barqaror rivojlanishi yuqori intellektual salohiyatga, mustaqil fikrlash qobiliyatiga, tashabbuskorlik va ijtimoiy mas'uliyatga ega bo'lgan yoshlarni tarbiyalash bilan bevosita bog'liq. Ayniqsa, xotin-qizlarning jamiyat hayotidagi faolligini oshirish, ularning ta'lim, ilm-fan, boshqaruv va ijtimoiy sohalaridagi ishtirokini kengaytirish zamonaviy pedagogikaning dolzarb yo'nalishlaridan biridir.

Oliy ta'lim muassasasi nafaqat mutaxassis tayyorlovchi, balki talabaning shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantiruvchi muhim pedagogik muhit hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, talaba-qizlarda liderlik kompetensiyalarini rivojlantirish ularning kelgusidagi kasbiy faoliyatida tashabbus ko'rsatishi, jamoa bilan samarali ishlashi, muammoli vaziyatlarda maqbul qaror qabul qilishi, o'z fikrini asosli ifodalashi va ijtimoiy mas'uliyatni his etishiga xizmat qiladi.

Liderlikni faqat rahbarlik lavozimini egallash bilan bog'lash zamonaviy ilmiy qarashlarga to'liq mos kelmaydi. Liderlik, avvalo, shaxsning o'z imkoniyatlarini anglab yetishi, muayyan maqsad sari boshqalarni ilhomlantira olishi, tashabbus ko'rsatishi, mas'uliyatni o'z zimmasiga olishi va jamoaviy faoliyatni samarali tashkil etishi bilan tavsiflanadi. Demak, liderlik kompetensiyasini rivojlantirish talaba-qizlarni kelajakdagi rahbarlik faoliyatiga tayyorlash bilan bir qatorda, ularning o'z-o'zini rivojlantirish va jamiyatdagi faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishga ham xizmat qiladi.

Pedagogik adabiyotlarda "liderlik" tushunchasi shaxsning guruh yoki jamoaga ta'sir ko'rsatish, uni umumiy maqsad sari yo'naltirish va faoliyatni tashkil etish qobiliyati sifatida talqin qilinadi. Liderlik rasmiy maqomdan ko'ra ko'proq shaxsning ijtimoiy-psixologik ta'sir kuchi, tashabbuskorligi va mas'uliyati bilan belgilanadi.

"Kompetensiya" esa shaxsning muayyan faoliyatni samarali amalga oshirish imkonini beradigan bilim, ko'nikma, malaka, tajriba, qadriyat va shaxsiy sifatlarining integrativ majmuasini anglatadi. Shundan kelib chiqib, **liderlik kompetensiyasini** shaxsning jamoa faoliyatini maqsadli tashkil etish, boshqalarga ijobiy ta'sir ko'rsatish, mustaqil va mas'uliyatli qaror qabul qilish, muloqot o'rnatish, muammolarni hal qilish hamda o'z faoliyatini refleksiv baholashga tayyorligi va qobiliyati sifatida izohlash mumkin.

Talaba-qizlarning liderlik kompetensiyasi esa oliy ta'lim jarayonida shakllanadigan va rivojlanadigan, ularning o'quv, ilmiy, ijtimoiy, madaniy va jamoatchilik faoliyatida tashabbuskorlik bilan ishtirok etishini ta'minlaydigan shaxsiy-kasbiy sifatlar tizimidir.

Talaba-qizlarning liderlik kompetensiyalarini rivojlantirish samarali pedagogik tizim asosida tashkil etilishi uchun bir qator metodologik yondashuvlarga tayanish zarur. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv talaba-qizni ta'lim jarayonining faol subyekti sifatida e'tirof etadi. Mazkur yondashuvda har bir talabaning individual qobiliyati, qiziqishi, ehtiyoji, hayotiy tajribasi va rivojlanish imkoniyatlari hisobga olinadi.

Liderlikni rivojlantirishda bu yondashuv talaba-qizning "men" konsepsiyasini shakllantirish, o'z kuchiga ishonchini oshirish, mustaqil fikrlashini qo'llab-quvvatlash va shaxsiy rivojlanish trayektoriyasini belgilash imkonini beradi.

Kompetensiyaviy yondashuv bilimni o'zlashtirish bilan cheklanib qolmasdan, uni real faoliyatda qo'llashga e'tibor qaratadi. Shu sababli talaba-qizlarda liderlik kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida nazariy bilimlar amaliy topshiriqlar, loyihalar, muammoli vaziyatlar, treninglar va jamoaviy faoliyat bilan uyg'unlashtirilishi lozim.

Talaba-qizni faqat liderlik haqida ma'lumot bilan ta'minlash yetarli emas. U real faoliyatda mas'uliyatni o'z zimmasiga olishi, guruhni boshqarishi, tadbir tashkil qilishi, loyiha ishlab chiqishi va muammoli vaziyatlarni hal qilishi kerak. Shu jihatdan talabalar kengashi, yoshlar tashkilotlari, ilmiy to'garaklar, volontyorlik guruhlari, debat klublari, ijodiy jamoalar va ijtimoiy loyihalar liderlik kompetensiyalarini rivojlantirish uchun tabiiy pedagogik muhit vazifasini bajaradi. Talaba-qizlarning liderlik kompetensiyasini rivojlantirish bir martalik trening yoki tadbir bilan cheklanmasligi kerak. Bu jarayon maqsad, mazmun, metod, vosita, subyektlar faoliyati, pedagogik shart-sharoit va monitoringni o'z ichiga olgan yaxlit tizim sifatida tashkil etilishi zarur. Liderlikning mazmuni faqat hokimiyat yoki boshqaruv bilan bog'lanmasligi kerak. Haqiqiy

liderlik adolat, mas'uliyat, halollik, insonparvarlik, hamkorlik, vatanparvarlik, hurmat va ijtimoiy manfaat kabi qadriyatlarga asoslanadi. Shu bois talaba-qizlarning liderlik kompetensiyalarini rivojlantirishda "samarali rahbar" obrazidan ko'ra "mas'uliyatli, adolatli va ijtimoiy foydali faoliyat tashkilotchisi" obrazini shakllantirish pedagogik jihatdan muhimdir.

Oliy ta'lim muassasasi talaba-qizlarning liderlik kompetensiyalarini rivojlantirish uchun katta pedagogik imkoniyatlarga ega. Bunda auditoriya mashg'ulotlari bilan bir qatorda auditoriyadan tashqari faoliyat ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Birinchidan, **ta'lim jarayonining** o'zi liderlik kompetensiyasini rivojlantirish vositasi bo'lishi mumkin. Muammoli ta'lim, loyiha metodi, case-study, debat, munozara, "aqliy hujum", rolli o'yinlar va jamoaviy topshiriqlar talabalarni faol pozitsiyaga olib chiqadi.

Ikkinchidan, **ilmiy-tadqiqot faoliyati** talaba-qizlarda mustaqil fikrlash, muammoni aniqlash, ilmiy izlanish olib borish va natijalarni himoya qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Uchinchidan, **talabalar o'zini o'zi boshqarish tizimi** liderlikning amaliy maktabi hisoblanadi. Talaba-qizlarning talabalar kengashi, yoshlar tashkilotlari va turli jamoatchilik tuzilmalaridagi faol ishtiroki ularda tashkilotchilik, mas'uliyat va boshqaruv ko'nikmalarini rivojlantiradi.

To'rtinchidan, **volontyorlik faoliyati** liderlik kompetensiyasining ijtimoiy yo'nalishini kuchaytiradi. Bunday faoliyat davomida talaba-qizlar turli insonlar bilan hamkorlik qiladi, ijtimoiy muammolarni anglaydi va jamoaviy loyihalarni amalga oshiradi.

Beshinchidan, **mentorlik va tyutorlik tizimi** talaba-qizlarning individual rivojlanishiga ko'maklashadi. Tajribali pedagog yoki mentor tomonidan beriladigan maslahat, konstruktiv fikr-mulohaza va individual qo'llab-quvvatlash talabaning liderlik salohiyatini yuzaga chiqarishga xizmat qiladi.

Talaba-qizlarning liderlik kompetensiyalarini rivojlantirishda interfaol va innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish yuqori samaradorlikni ta'minlaydi.

- **case-study** — muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va qaror qabul qilish;
- **loyiha metodi** — maqsad qo'yish, rejalashtirish va natijaga erishish;
- **debat texnologiyasi** — fikrni asoslash va qarama-qarshi nuqtayi nazarni hurmat qilish;
- **rolli o'yinlar** — boshqaruv va kommunikativ vaziyatlarni modellashtirish;
- **treninglar** — o'z-o'zini anglash va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish;
- **peer-learning** — tengdoshlar orqali o'rganish va hamkorlik qilish;
- **mentorlik** — individual rivojlanishni qo'llab-quvvatlash;
- **portfolio** — shaxsiy va kasbiy yutuqlar dinamikasini kuzatish;
- **refleksiv kundalik** — o'z faoliyati, yutuq va kamchiliklarini muntazam tahlil qilish kabi vositalardan kompleks foydalanish mumkin.

Ayniqsa, liderlik kompetensiyalarini rivojlantirishda "amalda o'rganish" tamoyili muhim. Talaba real vazifani bajarar ekan, unda nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish, javobgarlikni his qilish, jamoa bilan hamkorlik qilish va natijani baholash ko'nikmalari shakllanadi.

Talaba-qizlarning liderlik kompetensiyalarini rivojlantirishda gender masalasiga ilmiy va pedagogik jihatdan to'g'ri yondashish muhimdir. Bunda asosiy maqsad talaba-qizlarni qandaydir stereotipik "ayol lider" modeliga moslashtirish emas, balki ularning individual qobiliyatlarini erkin namoyon etishi uchun teng imkoniyat yaratishdan iborat. Pedagogik jarayonda talaba-qizlarning fikrini tinglash, tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash, ilmiy va ijtimoiy loyihalarda rahbarlik vazifalarini bajarishiga sharoit yaratish, muvaffaqiyatli ayol mutaxassislar bilan uchrashuvlar tashkil etish va mentorlik mexanizmlarini rivojlantirish samarali natija beradi. Shuningdek, liderlikni faqat qat'iylik yoki boshqaruvchanlik bilan cheklab qo'ymasdan, empatiya, hamkorlik, tinglash, murosaga kelish, ijtimoiy mas'uliyat va emotsional intellekt kabi sifatlar bilan birgalikda ko'rib chiqish zarur.

Xulosa. Oliy ta'lim muassasalarida talaba-qizlarning liderlik kompetensiyalarini rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning muhim va istiqbolli yo'nalishlaridan biridir. Liderlik kompetensiyasi shaxsning nafaqat boshqaruv faoliyatini amalga oshirish qobiliyatini, balki uning mustaqil fikrlashi, tashabbuskorligi, kommunikativ madaniyati, ijtimoiy mas'uliyati, emotsional

barqarorligi va o'z-o'zini rivojlantirish salohiyatini ham ifodalaydi. Liderlik kompetensiyasini rivojlantirish shaxsga yo'naltirilgan, kompetensiyaviy, faoliyatga asoslangan, tizimli va aksiologik yondashuvlar uyg'unligida tashkil etilishi maqsadga muvofiqligi aniqlandi.

Mazkur tizimda oliy ta'lim muassasasining ta'lim muhiti, talabalar o'zini o'zi boshqarish faoliyati, ilmiy-tadqiqot ishlari, volontyorlik, ijtimoiy loyihalar, to'garaklar, debatlar, mahorat darslari va mentorlik faoliyati o'zaro integratsiyalashgan holda olib borilishi lozim. Shunday qilib, talaba-qizlarning liderlik kompetensiyalarini rivojlantirishni oliy ta'limning faqat tarbiyaviy yo'nalishi sifatida emas, balki shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy rivojlanishni ta'minlovchi yaxlit pedagogik tizim sifatida qarash zarur. Bunday yondashuv kelajakda kompetent, tashabbuskor, mas'uliyatli, mustaqil fikrlaydigan va jamiyat rivojiga faol hissa qo'sha oladigan ayol mutaxassislar avlodini shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasining oliy ta'lim va xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlari.
3. O'zbekiston Respublikasida xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish va ularning huquq hamda manfaatlarini ta'minlashga oid ilmiy-uslubiy manbalar.
4. Muslimov N.A. va boshqalar. Kasbiy ta'lim pedagogikasi. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2015.
5. Tojiyeva M.X. Talaba-qizlarda liderlik sifatlarini shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik xususiyatlari. // Zamonaviy ta'lim jurnali. – Toshkent, 2018.